

ratione. Unde expresse ponit exemplum irrationalis potentiae in calore. Item, quia per illam differentiam quasi privativam, scilicet irrationale, circumscribi potest modus agendi omnium potentiarum naturalium et vitalium, quae gradum rationis non attingunt. Non videtur ergo dubium, quin haec possit esse adaequata divisio potentiarum non solum in homine, nec solum in anima, sed absolute in omni agente. Aristoteles ergo, in 3 de Anima, non definiendo, sed disputando tantum procedit, ut D. Thom. notat, vel certe improbat illam divisionem ut insufficientem, non absolute, sed quia non satis erat ad explicandum numerum et varietatem potentiarum animae.

Q. 3. Tertia quaestio principalis hic est, an recte assignetur ab Aristotele discrimen inter has potentias, ex eo quod solae rationales potentiae sunt principia contrariorum; de qua re late dictum est disputat. 10, in qua de causis liberis et necessariis fuse disserimus, et explicamus quanam potentiae liberae sint, et quomodo sint principia contrariorum actionum. Item in disp. 26, sect. 6, tractamus an eadem causa possit efficere contrarios effectus, et in utroque loco hunc Aristotelis locum explicamus.

CAPUT III.

POTENTIAM ESSE SEPARABLEM AB ACTU.

Quaest. 1. In hoc capite reprobatur Aristoteles quorundam sententiam, qui dicebant potentiam non esse, nisi dum actus operatur, quae tam est absurda, ut per se statim falsa appareat. Unde rationes Aristotelis perspicuae sunt. Hincque sumitur hoc principium: *Potentia praecedit actum suum*. Quod si intelligitur de antecessione secundum naturam ordinem, est in universum verum, quia cum potentia sit causa sui actus, praecedit illum ordine naturae. Loquimur enim de potentia comparata ad actum, quia ab illa proprie manat. Quod adverto, ut excludam potentiam generandi vel spirandi, quae est in divinis personis, de qua alia est ratio et consideratio. At vero si intelligatur de antecessione durationis, sic intelligendum est illud principium de possibili, seu indefinite, non de necessitate seu universaliter. Potest enim potentia tum activa, tum etiam passiva, praecedere tempore actum suum; non est tamen necessarium, nec in qualibet potentia, neque respectu omnium actuum; potentia enim illuminandi non praecedit tempore omnem illuminationem,

nec potentia materiae omnem formam.

Q. 2. Ex eodem capite, in fine, sumptum est illud vulgare axioma continens definitionem possibilis, scilicet: *Possibile illud est, quo posito in esse nihil sequitur impossibile*. Quod est evidens, si cum proportionem sumatur possibilitas et reductio in actum. Aliquid enim est possibile est secundum actum successivum et non simultaneum, ut continuum dividi in infinitum est possibile, non ita ut tota divisio possibilis simul ponatur, sed ut successive ponatur, et nunquam finiatur. Sic etiam aliquid est possibile divisim, non tamen composite, ut album fieri nigrum. Si ergo reductio ad actum cum proportionem fiat, manifesta est illa propositio, cujus rationem in sequenti capite magis declarabimus.

CAPUT IV.

NON OMNE, QUOD NON FIT, POSSIBILE ESSE FIERI.

Ut Aristoteles confirmet descriptionem possibilis, quam in fine superioris capitis tradidit, hic reprobatur sententiam eorum qui dicebant, unumquodque esse possibile, etiamsi futurum non sit, quod tam est aperte falsum, ut nullae egeat refutatione aut declaratione.

Quaest. 1. Solum est advertendum, nonnullos ex hac littera Aristotelis colligere, non solum non omne, quod uturum nunquam est, esse possibile, sed etiam omne quod nunquam futurum est, esse impossibile, seu (quod idem est) omne, quod possibile est, aliquando esse futurum, quia omne id, quod semper non est, impossibile est esse. Et haec videtur esse expositio Commentatoris hic, textu 8 et 9, quam defendit Jandun. hic, quaest. 5, ut refert et late impugnat Javellus, quaest. 10. Verum tamen non solum repugnat menti et verbis Aristotelis, tum hic, tum etiam aliis locis, sed est etiam evidenter falsa, et repugnans etiam principiis fidei Catholicae. Primum patet, nam Philosophus hic, ut recte D. Thom. et alii exponunt, expresse docet quaedam quidem esse possible, quae nunquam futura sunt, quantum non omnia, quae nunquam futura sunt, sint possible esse vel fieri. Et l. 2 de Generatione, c. 11, textu 64, dicit: *Qui jamjam ambulaturus est, facile non ambulabit*. Ubi non solum ait, aliquid possibile, sed etiam quod jam est in proposito, vel quasi in vestibulo ut fiat, interdum non fieri. Et ratio est evidens ex principio posito in praecedenti capite, quia potentia potest esse prior tempore quam suus actus; unde fieri potest ut ali-

quem actum nunquam exerceat, etiamsi possit. Deinde in effectibus divinis est hoc non solum evidens, sed etiam de fide certum; multa enim potest Deus facere quae nunquam facit; sic enim dixit Christus, Matthaei 26: *An non possum rogare Patrem meum, etc.?* Denique ex contingentia et libertate aliquorum effectuum vel causarum, necessaria consecutione id sequitur. De qua re late tractamus disput. 19, sectione 2 et seq. Neque est verum omne id, quod nunquam est, esse impossibile, sed quod ex se et ab intrinseco nunquam est, ita ut careat capacitate essendi.

Q. 2. Ultimo considerandum est quod in textu nono Aristoteles infert, scilicet, quando in propositionibus de inesse unum necessarium infertur ex alio, eodem modo sequi in propositionibus de possibili, ut si antecedens possibile sit, etiam et consequens sit possibile. Ut si recte infertur: Currit, ergo movetur, recte etiam inferatur: Potest currere; ergo potest moveri; quia alias si possibile esset currere, impossibile autem moveri, aut posset poni cursus sine motu, contra priorem illationem, aut posito in re motu, qui supponitur possibilis, sequeretur aliquid impossibile, scilicet cursus ille qui dicebatur esse impossibilis. Est ergo evidens illud dogma, et in idem fere incidit, quod dialectici aiunt, in bona consequentia non posse esse antecedens verum, et consequens falsum, quia, sicut ex possibili non sequitur impossibile, ita nec ex vero falsum. Et ratio a priori est, quia consequens virtute continetur in antecedente; impossibile autem est ut possibile virtute contineat id quod est impossibile, aut verum aliquid falsum, quia hoc ipso jam illud non esset possibile, cum possibile respiciat actum, et non possit respicere actum impossibilem, quia ad impossibile non est potentia; et eadem ratione illud non esset verum, cum de ratione veri sit ut nihil falsum contineat. Item est alia ratio, quia actu esse, necessario infert possibile esse, cum actus supponat potentiam, et ideo si inter actus est necessaria consecutio, a fortiori etiam inter potentias. Recte autem advertit D. Thomas hic esse sermonem de possibili in communi, ut abstrahit a necessario vel contingenti, quia fieri potest, ut in bona illatione de inesse, antecedens sit possibile tantum contingens, consequens vero necessarium; ut, si ridet, est risibilis, aut est homo; et ratio est quia etiam ipse actus abstrahit ab esse necessario vel contingente, et quia ex proprietate necessa-

ria sequitur actus contingens, qui actus necessario includit vel supponit potentiam, non tamen sub eadem conditione necessarii aut contingentis.

CAPUT V.

DE ORDINE INTER POTENTIAM ET ACTUM.

Quaest. 1. Hic primo inquiri potest an in uno et eodem subjecto actus interdum antecedit potentiam, quod hic Aristoteles affirmare videtur. Sed haec quaestio facile dissolvitur, si advertatur quod supra notatum est, Aristotelem hic vocare potentiam omne principium agendi, etiamsi sit ars vel habitus. Hoc ergo sensu constat aliquas potentias, id est, principia agendi supponere actus suos, quibus generantur, sic enim ars et habitus naturalis potentia activa vel passiva semper supponitur ad actum suum vel tempore, vel saltem natura, nec fieri potest ut in eodem praecedat actus talem potentiam, ut aperte hic docet Aristoteles. Et ratio est, quia talis potentia est causa sui actus, et non est effectus illius, nisi forte in genere causae finalis, quae causa non praecedit in esse, sed fortasse in apprehensione et intentione, et sic est res clara, quam iterum in cap. 8 Aristoteles attingit.

Q. 2. Secundo, inquiri hic potest quo modo potentia reducatur in actum, et quanam differentia in hoc sit inter potentias rationales et irracionales. Sed haec res late tractata est disput. 19. Hic solum notetur ex hoc loco Aristotelis plane colligi definitionem potentiae liberae, quam dicto loco late tractavimus, scilicet, esse illam, *quae, positis omnibus requisitis ad agendum, potest agere et non agere*. Hoc enim est quod hic Philosophus ait: *Quoniam vero potest, aliquid potest, aliquando, et aliquomodo, et quaecumque alia necesse est adesse in definitione*; haec enim verba aequipollent illi particulae definitionis praedictae, *positis omnibus requisitis ad agendum*; illa enim omnia ait Aristoteles, et exponit optime divus Thomas sumenda esse, seu supponenda, ut aliquid dicatur posse seu esse possibile simpliciter. De potentia autem sic sumpta subdit Aristoteles hanc esse differentiam inter potentias naturales et liberas, seu (quod idem est) irracionales et rationales, ut ipse loquitur, *quod in prioribus necesse est, ut cum, quoad possint, passivum et activum approximant, hoc quidem faciat, illud vero patiatur*. De aliis vero ait: *Illas vero non est necesse*. Quod perinde est

ac si diceret, potentiam liberam talem esse, ut approximata ad agendum cum omnibus requisitis, non necessario agat, sed possit agere et non agere, et subdit optimam rationem. Quia cum potentia libera sit per se, et ex se potens ad contraria, si approximata ad generandum, ex necessitate ageret, simul ageret contraria, quod est impossibile.

Q. 3. Tertio, quæri potest quid determinet potentiam rationalem, vel liberam ad actum, hoc enim in fine hujus capituli Aristoteles investigat. Et nihil aliud respondet, nisi hanc potentiam determinari *electione et proposito seu desiderio, quo posito* (supple efficaci et absoluto) *ex necessitate operatur quod potest*. Quod per se satis clarum est. Restabat autem ulterius inquirendum, quid determinet hanc potentiam ad ipsam electionem; sed de hoc nihil inquisivit Philosophus, quia nihil esse credidit amplius inquirendum, quia hæc potentia sua vi naturali, ut actu primo (loquor in naturalibus et moralibus electionibus, ac per se loquendo), et ipsamet volitione seu electione, ut actu secundo, de se determinat ad volendum et eligendum; nam volendo eligit, et eligendo vult; non tamen se sola seu sine concursu et auxilio superioris causæ requisitæ; hoc enim semper supponitur. Quam sententiam attingit Soncin., lib. 9 Metaph., q. 14, eamque non improbat, sed defendit; putatque esse consentaneam doctrinæ Philosophi hoc loco. Postea vero ipse addit ad hanc determinationem saltem quoad specificationem concurrere iudicium intellectus; sed quo sensu id verum sit, et an hæc determinatio sui ipsius sit ipsi potentiæ liberæ tribuenda, latissime tractavimus in dicta disp. 49, tam comparatione iudicii intellectus in sect. 6, quam comparatione divini concursus in sect. 4, et disp. 27, sect. 2, 3 et 4.

CAPUT VI.

QUIDNAM ACTUS SIT.

In hoc capite nulla occurrit quæstio alieni momenti. Solum notetur, Aristotelem hic non tam explicare quid sit actus qui proprie respondet potentiæ activæ et passivæ, quam absolute quid sit esse in actu, prout distinguitur ab esse in potentia. Et hoc modo esse in actu latissime patet, et est veluti transcendens quoddam, et ideo ab Aristotele non declaratur definitione, sed exemplis, et inductione quadam, quia vix potest definitione hoc explicari, nisi utendo ipsomet actu ad id ex-

plicandum; nam esse in actu non est aliud quam actu seu de facto habere id quod erat in potentia. Itaque si esse in actu distinguitur ab esse in potentia, nihil aliud est quam actu existere, de quo quid sit, late dicimus disp. 31. Si vero *in actu* dicatur de potentia activa, idem est quod actu operari. Si de passiva, idem erit quod actu recipere seu informari. Quæ omnia exponuntur a nobis partim disput. 43, ubi de potentia activa et passiva, et actibus earum agimus, partim d. 48 et 49, ubi agimus de actione et passione, quæ sunt immediatiores actus harum potentiarum.

CAPUT VII.

QUANDO DICATUR RES PROPRIE ESSE IN POTENTIA.

In hoc etiam capite nihil occurrit notatione dignum; solum enim docet Philosophus, tunc rem dici proprie et absolute esse in potentia, cum est in potentia proxima, ita ut per unius agentis effectum possit reduci ad actum. Quando vero est solum in potentia remota, non dicitur proprie et absolute esse in potentia, ut aqua non est in potentia homo vel equus, simpliciter loquendo, imo nec sperma (ait Aristoteles), quia multis transmutationibus indiget, ut inde fiat homo. Quæ omnia solum ad modum loquendi spectant; nam res per se satis constat.

Deinde vero declarat quo modo materia dicitur de re, et docet prædicari denominative, non abstracte seu essentialiter; dicitur enim lignum aereum, non aer, et arca lignea, non lignum. Et ratio est clara, quia pars non prædicatur de toto, nisi denominative, quia non prædicatur per modum totius, quia id quod afficitur tali denominatione est ipsum totum. Quare hic nulla relinquitur quæstio quæ alicuius momenti sit.

CAPUT VIII.

ACTUM ESSE PRIOREM POTENTIA.

Quæst. 1. Primo inquire potest, an actus sit prior potentia definitione, seu ratione, et cognitione, ut hic Aristoteles docet. De qua re ex professo agimus, disput. 43, sectione ultima.

Q. 2. Secundo, an actus præcedat tempore naturalem potentiam, saltem secundum speciem, seu in diversis subjectis. Hæc etiam quæstio tractata est ibidem.

Q. 3. Ultimo, an potentia quæ usu acquiritur, id est habitus, sit posterior tempore suo

actu, et quomodo per illum generetur, quod etiam cap. 5 tactum est, de qua re diximus disp. 44, quæ est de habitibus.

CAPUT IX.

ACTUM ESSE PRIOREM SUBSTANTIA SEU PERFECTIONE, QUAM POTENTIAM.

Quæst. 1. Prima quæstio, et in hoc capite directe intenta, est, an actus sit perfectior, quam potentia. Hæc tractatur disp. 43, sect. ult.

Q. 2. An posteriora generatione sint perfectiora. Hanc propositionem assumit hoc loco Aristoteles ut principium, ex quo infert actum esse perfectiorem potentia. Cujus principii sensus verus est, quando aliquid ita est generatione prius, ut ad posterius ordinetur tanquam via ad terminum, vel tanquam id quod inchoatum est, ad id quod est consummatum, tunc quod est posterius, esse perfectius; et hunc sensum declarant exempla Aristotelis de viro et puero, et de semine et homine. Et ratio etiam quam subdit, dicens: *Illud enim* (scilicet, quod posterius est generatione) *jam habet formam, hoc vero non*; id est, illud perductum est ad terminum et consummationem comparatione alterius. At vero quando aliquid est posterius generatione tanquam quid consequens et dimanans ab alio, ut passio seu proprietas respectu formæ, tunc non oportet ut sit perfectius, ut per se constat, nisi forte ita fiat comparatio, ut quod posterius est, includat id quod est prius, et addat aliquid; sic enim perfectior est anima suis potentiis affecta, quam in sua nuda substantia; et sic est res clara.

Q. 3. Quæstio hic tractari poterat de distinctione duplicis finis, in eum, qui est operatio tantum, vel qui est aliquid factum. Sed hanc divisionem sufficienter attingimus in disp. 23, sect. 2.

Q. 4. Quarto, hic occurrit quæstio de differentia, quam hic Aristoteles tangit inter actionem immanentem et transeuntem, quod illa in agente manet, hæc vero in patiente recipitur: de qua re inter explicandum prædicamentum actionis late tractamus disput. 48, sect. 2.

Q. 5. Quinto, ex hoc capite sumpta est quædam vulgaris propositio: *Omnis potentia simul contradictionis est*, seu, ut communiter circumfertur, est potentia contradictionis. Cui difficile est verum ac doctrinalem sensum tribuere. Nam imprimis, ut D. Thomas notat,

videtur non posse intelligi de potentia activa, quia supra dictum est ab eodem Philosopho, non omnem potentiam activam esse oppositorum, sed rationalem tantum. De potentia etiam passiva non potest esse universaliter vera, maxime in doctrina ejusdem Philosophi, quia materia cœli est potentia ad formam, et tamen non est potentia contradictionis, quia non est subjecta privationi, nec est in potentia ad repugnantem formam. Et cœlum ipsum habet potentiam ad motum, et tamen juxta doctrinam Philosophi, non est in potentia contradictionis, quia non potest quiescere. Quod si quis dicat, Aristotelem loqui de potentia quæ est conjuncta, vel subjecta privationi, hoc sensu erit plane inepta et quasi identica propositio, nihilque ad doctrinam deserviens. Perinde enim est ac si diceretur, potentiam ad habitum et privationem esse potentiam contradictionis.

Dicendum vero est, Aristotelem aperte loqui de potentia quæ simul includit esse in potentia, quæ non dicit solam potentiam receptivam, quoad positivam entitatem et capacitatem ejus, sed includit etiam statum in quo dicitur esse in potentia et carere actu. Hanc vero esse Aristotelis mentem perspicuum est; nam hoc sensu ait, *nihil potentia æternum esse*; quod aliter verum non esset (juxta ejus sententiam) de materia vel quantitate cœli, aut intellectu, vel voluntate Angeli. Rursus ait in cœlo non esse potentiam ad moveri absolute, quod etiam esset plane falsum, si de sola potentia receptiva, quoad ejus positivam rationem, sermo esset; loquitur ergo de potentia, ut includit esse in potentia. Et hoc modo potest intelligi non solum de potentia passiva, sed etiam de activa. Quod ipsemet inferius videtur declarare, cum ait potentias rationales per se esse potentias contradictionis, id est, quæ possunt agere et non agere, potentias autem irracionales, *solum quia adsunt et absunt*, id est, solum quia possunt esse et non esse applicatæ; sic enim possunt interdum agere, interdum non agere, quem locum exponimus disputatione 26, sect. 4, n. 14.

Quod vero in hoc sensu sit nimis clara expositio, non obstat, tum quia in rigore non est identica; tum etiam quia in eo deservit intentioni, seu discursui Aristoteles, quo vult concludere rem in actu esse perfectiorem potentia; nam ob hanc causam res æternæ in actu sunt, et non in potentia. Dicit etiam potest hoc amplius explicando, potentiam quæ non

solum est ad formam recipiendam, sed etiam ad propriam actionem vel passionem, esse potentiam contradictionis, vel simpliciter respectu totius mutationis seu formæ, ut in potentia ad generationem, vel saltem secundum partes diversas, ut in potentia ad localem motum cæli, juxta sententiam Philosophi, et sic nullam patitur exceptionem propositio. Et ratio est, quia nulla potentia receptiva, quæ per propriam actionem potest recipere actum suum, secundum Aristotelem habet illum ex æternitate congenitum et immutabilem; nam potentia, quæ hujusmodi est, non actuatur per propriam actionem, sed creatur conjuncta suo actui, et natura sua determinata est, ut sub illo semper sit. Quod quidem ita existimavit Aristoteles esse verum in rebus incorruptibilibus, ut eas propterea æternas esse crediderit; et in hoc sensu negat in eis esse potentiam, id est, quæ possit esse in potentia, et carere actu, simpliciter loquendo.

Juxta veram autem doctrinam dicendum est, res omnes creatas ex se et absolute consideratas, esse potentiales seu in potentia tantum, non passiva, sed activa Creatoris, cum non repugnantia ex parte earum; res autem incorruptibiles hoc habent speciale, ut postquam creatæ sunt, ex se non habeant potentiam intrinsecam ad non esse, et hoc modo est verum illas non habere potentiam contradictionis, quantum ad illud esse, in quo sunt incorruptibiles. Inde tamen non sequitur illas esse æternas a parte ante, quia, ut absolute sint, pendent ex libera Dei voluntate.

Q. 6. Ultimo, posset hic disputari an secundum Aristotelem dentur plura entia per se necessaria, et puri actus absque ulla potentia; id enim videtur hoc loco significare, cum ait, *ea quæ necessaria sunt*, non esse in potentia, quia illa sunt prima entia; *si enim ipsa non essent, nihil esset profecto*. Sed de hac re late disserimus disput. 30, sect. 2, et disput. 35, sect. 1. Quod vero ad hunc locum attinet, D. Thomas et alii illum exponunt de complexionibus necessariis ex sola essentiali, vel intrinseca connexionione prædicati cum subjecto, quæ etiam in entibus corruptibilibus reperiuntur. Et quatenus necessaria sunt, non sunt in potentia, sed semper in actu, quoad veritatem seu essentialem connexionem. Quod si quis velit Aristotelem intelligere de substantiis, et rebus necessario existentibus, de quibus sane loqui videtur, dicat, vel doctrinaliter locutum fuisse in plurali numero, non

definiens an talia entia sint plura, vel unum tantum, ac si diceret quæcumque illa sint, esse in actu et non in potentia. Vel certe sicut posuit plura entia æterna, ita etiam possuisse plura necessaria, non tamen æqualiter, sed unum ex se necessarium, alia ex necessario influxu alterius, seu per necessariam emanationem ab alio.

CAPUT X.

ACTUM ESSE MELIOREM POTENTIA IN BONIS, SECUS IN MALIS.

Hic videtur Aristoteles limitare conclusionem superioris capituli, nimirum, actum esse perfectiorem potentia, dicitque intelligendum esse, quando actus est bonus potentiæ, non vero si sit malus.

Quæst. 1. Circa quam assertionem non parva difficultas occurrebat, an id intelligendum sit tantum de actu bono et malo in moralibus vel etiam in naturalibus; et si hoc posterius verum est, an id sit intelligendum respectu potentiæ passivæ, vel tantum respectu activæ. Hæc vero omnia tractantur dicta disput. 43, sect. ultima.

Q. 2. Obiter etiam hic attingit Aristoteles quæstionem de malo, an sit aliqua propria natura, vel quid in rebus sit. De qua re instituimus propriam disputationem, quæ est undecima.

Q. 3. Item attingit quæstionem, an in rebus incorruptibilibus malum esse possit. Aristoteles enim hic absolute negat, quia et malum omne est quædam corruptio, et corruptio quoddam malum. Optime vero id expedit divus Thomas uno verbo, id esse verum de incorruptibilibus formaliter, quatenus incorruptibilia sunt; nam ut sic non possunt privari; esse malum autem non est nisi cum privatione aliqua. Nihilominus ea, quæ sunt incorruptibilia in substantia, possunt esse mutabilia in accidentibus, motibus, aut actibus, et ut sic potest in eis habere locum aliquis modus corruptionis physicæ, seu secundum quid. Similiter, quæ sunt indefectibilia in naturalibus, possunt in moralibus habere defectum, et ut sic potest malum morale habere locum in incorruptibilibus, quæ res a Theologis disputatur copiosius, aliquid tamen attingimus disp. 35, sect. 5.

CAPUT XI.

ACTUM ESSE PRIOREM COGNITIONE QUAM POTENTIAM.

Hanc conclusionem declarat hic Philosophus exemplo geometriæ, in qua, reducendo in actum, per divisionem, id quod in potentia continetur in lineis continuis, pervenitur ad cognoscendas veritates geometriæ; et circa textum quidem nihil notatu dignum occurrit: conclusio autem ipsa dicta disput. 43, sect. ult., declaratur.

CAPUT XII.

DE VERITATE ET FALSITATE, QUOMODO SINT IN SIMPLICIUM COGNITIONE.

Quæst. 1. Ut caput hoc connexionem habeat cum præcedentibus, ait D. Thomas hic, in eo ostendere Philosophum, veritatem in actu potius quam in potentia reperiri. De qua re nihil fere in textu legitur. Unde verisimile est Aristotelem digressionem facere, et redire ad tractandum aliquid de ente vero. Tribus enim distinctionibus entis præcipue utitur in toto hoc opere, scilicet, entis per se (omisso ente per accidens) in decem prædicamenta; entis in actu vel potentia; et entis veri, et non entis falsi. Quoniam ergo de primis duabus dixerat in his tribus libris 7, 8 et 9, licet ens verum simul cum ente per accidens excluderat libro 6 a consideratione hujus scientiæ, nihilominus in hoc capite breviter ad illud redit, præsertim ut declarat quomodo in simplicium cognitione veritas inveniatur: hoc enim in sexto libro omnino prætermiserat. Et imprimis repetit quod 6 libro dixerat, scilicet veritatem et falsitatem in compositione reperiri. De qua sententia multa dubitari possunt, quæ tractata sunt disp. 8, sect. 1, usque ad 6.

Q. 2. Ulterius autem quæritur, an veritas compositionis sumatur ex compositione rerum, ut Aristoteles significat. Sed res est clara, non enim est sensus, compositioni mentis, ut verasit, debere correspondere compositionem in re, sed unionem et conjunctionem extremorum, quæ per compositionem mentis significatur. Quanquam enim mens nostra non enunciat esse vel non esse, nisi realiter componendo suos conceptus simplices, non tamen attribuit rei conceptæ illum compositionis modum, sed rem in se simplicem intelligit per modum compositæ. Veritas ergo com-

positionis mentis fundatur in unionem vel identitate, quam extrema compositionis habent in re, sive illa sit absoluta identitas et simplex, sive unio cum aliqua compositione. Nisi fortasse in ipsamet compositione mentis exprimitur modus identitatis, vel unionis, ut si dicas: Bonitas Dei est ejus sapientia, vel aliquid ejusmodi; tunc enim necesse est ut talis modus identitatis correspondeat in re ipsa inter extrema, qualis per copulam significatur.

Q. 3. An eadem propositio possit esse vera et falsa, non quidem simul; hoc enim modo certum est absolutam veritatem, dum inest, excludere omnem falsitatem; quod tactum est in disp. 9, sect. 1; sed successive; nam Aristoteles hic affirmat, et non caret aliqua difficultate; tamen sententiam Aristotelis defendimus disp. 8, sect. 2.

Q. 4. An in simplicium intelligentia sit aliqua veritas, dictum est disp. 8, sect. 3, et supra, in fine lib. 6, nonnulla notata sunt pro hujus capituli expositione.

Q. 5. An in simplicium intelligentia sit aliqua falsitas propria, et quomodo per accidens interveniat, disp. 9, sect. 1.

Q. 6. An intellectus humanus possit quidditates substantiarum immaterialium cognoscere. Aristoteles enim ait habere ignorantiam earum non ut negationem, sed ut privationem; significans habere intellectum humanum potestatem consequendi illam cognitionem, et ita D. Thomas hic notat Aristotelem in hoc loco definivisse affirmantem hujus quæstionis partem, quam indecisam reliquerat lib. 3 de Anim., textu 36. Sed si quis recte consideret, Aristoteles, in 3 de Anima, loquitur de intellectu conjuncto; ut autem vera sit hujus loci sententia, quod ignorantio, quam nunc habemus de essentia substantiarum immaterialium, est ad modum privationis, satis est, quod in nostro intellectu secundum se sit capacitas naturalis ad illam cognitionem, etiamsi propter impedimentum sensuum non possint in hac vita expleri. Quapropter ex præsentia sententia non omnino habetur resolutio illius quæstionis propositæ in 3 de Anim. Unde D. Thomas ibi affirmat nullibi esse ab Aristotele definitam. De ea vero dicimus late disp. 35, sect. 1.

Q. 7. Obiter etiam hic quæri potest an ex sententia Aristotelis omnes substantiæ immateriales sint ex necessitate entia in actu, et an recte intulerit, si sint in potentia, esse generabilia et corruptibilia; in hoc enim vide-

tur Aristoteles profiteri se non agnoscere alium productionis modum, et indicare omnia incorruptibilia esse necessario entia in actu. Sed de hac re disputamus late disp. 20, sect. 1, disp. 30, sect. 2, et disp. 35, sect. 3.

LIBER DECIMUS METAPHYSICÆ.

DE UNITATE AC MULTITUDINE, EORUMQUE OPPOSITIONE AC DIFFERENTIIS.

Quamvis libr. 4 et 5 nonnulla dixerit Aristoteles de uno, tamen quia semper illud annumeravit enti tanquam præcipuam ejus proprietatem, hoc loco redit ad ejus considerationem, eamque fusiorem magisque elaboratam tradit in toto hoc libro. Omnia tamen, quæ ad illum pertinent, traduntur a nobis in disp. 4, usque ad 9, et in disp. 40 et 41. In prioribus enim agimus de unitate et multitudine transcendentali, in posterioribus de numero quantitatis, et uno illis proportionato, et ideo circa textum pauca notabimus.

CAPUT I.

DE RATIONE UNIUS IN COMMUNI.

In hoc capite repetit Aristoteles quæ lib. 5, c. 5, dixerat; videantur ibi notata; nihil enim addendum occurrit.

CAPUT II.

RATIONEM MENSURÆ PER SE PRIMO UNITATI QUANTITATIS CONVENIRE.

Quæst. 1. Quæri solet hoc loco, an primum in unoquoque genere sit mensura cæterorum; supponitur enim Aristotelem in principio capitis id affirmare, cujus verba hæc sunt, *maxime autem mensuram esse cujusque generis, primum et maxime proprie quantitatis; hinc enim et ad alia advenit*. Quæ dupliciter legi possunt et exponi. Primo, ut hic notata sunt, ita ut illa dictio, *primum*, non sit nomen, sed adverbium; unde planus sensus est, esse mensuram in quolibet genere, primo et proprie convenire quantitati; et favet subjuncta probatio, scilicet, quia alia non mensurant nec mensurantur, nisi per quamdam proportionem ad quantitatem; hanc enim vim habent illa verba: *Hinc enim et ad alia advenit*; et totus discursus capitis ad hoc tendit. Secundo, legi possunt illa verba, ita ut *primum*, nomen sit, et ibi fiat divisio, scilicet, *maxime autem mensuram esse cujusque generis pri-*

mum, supple, diximus, et deinde addatur, *et maxime proprie quantitatis*. Et ita ex prioribus verbis sumptum est illud axioma: Primum in unoquoque genere est mensura cæterorum, quod est facile ac verum, si recte intelligatur.

Aliqui enim ita exponunt, ut per illud significetur, omnia quæ sunt in aliquo genere participare suam perfectionem ab eo quod est præcipuum et primum in illo genere; et ideo natura sua per illud mensurari tanquam per mensuram extrinsecam maxime accommodatam. Sed, licet hoc interdum ita sit, ut, verbi gratia, quando illud primum est tale per essentiam, et reliqua per participationem; tunc enim illud primum est dicto modo mensura quasi a priori (ut sic dicam) cæterorum; non tamen id est in universum necessarium, nec ab Aristotele alicubi assertum, ut lib. 2, text. 4, notatum est. Quapropter, ut sit generale pronunciatum, intelligendum est de mensura extrinseca, nostro modo cognoscendi accommodata, et sive sit causa, sive non, et sive sit a priori, sive solum ex quadam debita et necessaria proportione. Sic enim recte colligimus, quod magis accedit ad id quod est perfectissimum in aliquo genere, esse etiam perfectius; subintelligendum est autem, cæteris paribus ac simpliciter et non tantum secundum quid, ut legitime accommodetur mensura; et sic est res facilis, nec majori indigens discussione.

Q. 2. Quæstiones igitur hujus loci propriæ ad tractatum de quantitate spectant, nimirum an ratio mensuræ sit ab Aristotele tradita, quam explicamus disp. 40, sect. 3.

Q. 3. Rursus an ratio mensuræ primo ac proprie in quantitate reperiatur, in aliis vero quasi secundario et per analogiam; id enim est quod Aristoteles hic sentire videtur; dictum est autem de ea re disp. 5, sect. 6, et latius disp. 4, sect. 3.

Q. 4. Altera quæstio est, an ratio mensuræ per se primo unitati seu uno conveniat, ut etiam Aristoteles significat, et quo modo dictum hoc cum priori conveniat, quandoquidem unum, quantitas non est, sed principium numeri, ut statim hic dicitur; de quo disp. 40, sect. 3.

Q. 5. Quomodo verum sit, unum esse principium numeri, et de quo uno id accipiendum sit, disp. 41, sect. 4.

CAPUT III.

PROSEQUITUR PHILOSOPHUS EAMDEM MATERIAM.

In hoc capite quæri solet, an mensura esse debeat homogenea, ejusdem generis cum re mensurata; hoc enim addit Aristoteles in hoc capite. Habet tamen facilem solutionem; sensus enim Aristotelis non est, mensuram et mensuratum debere esse semper ejusdem generis proprie sumpti. Nam primum ens est mensura cæterorum, et cum illis in genere non convenit. Est ergo sensus, inter mensuram et mensuratum debere esse formalem convenientiam; nam si omnino sint æquivoca, et solo nomine convenient, non poterit unum per accessum ad aliud mensurari; nam erunt omnino diversa; hæc autem convenientia interdum est tantum analoga, ut inter Deum et alia entia, interdum est generica, ut inter albedinem et reliquos colores. Additque Alensis hic, non posse esse specificam, quia individua sunt ejusdem rationis, et ideo non est major ratio, cur unum sit mensura, quam alia. Verumtamen hoc solum procedit de individuis quatenus æqualia sunt; quatenus vero inæqualia esse possunt, potest quod perfectissimum fuerit, vel maxime unum, esse mensura cæterorum, vel in intensione, vel in duratione, vel etiam in singulari perfectione; siquidem in hac potest esse inæqualitas inter individua ejusdem speciei. Procedit etiam de mensura ex natura rei; nam secundum humanam accommodationem sumi potest quantitas unius individui ad aliam similem mensurandam.

Altera quæstio, vel propositio hic notanda est, an, scientia ex rebus, vel res ex scientia mensurentur. Aristoteles enim hoc posterius affirmare videtur in illis verbis: *At scientiam quoque et sensum mensuram rerum dicimus esse*; sed non intelligit esse mensuram objectorum, sed rerum quas per mensuras cognoscimus; nam applicando ad sensum vel intellectum ipsam mensuram, fit mensuratio. Quod patet ex ea ratione quam subdit, dicens, *propterea, quia per ea aliquid cognoscimus*. Sicut ergo 4 Phys., cap. 14, animam vocavit Aristoteles numerum numerantem partes motus, ita hic vocavit scientiam et sensum mensuram mensurati. At comparatione objectorum subdit statim Philosophus: *Atqui mensurantur magis quam mensurent*. Hæc enim verba D. Thomas et omnes referunt ad mensurationem cognitionis ex objecto. Quamvis

Aristoteles solum explicare voluerit in ipso etiam actu mensurandi unam quantitatem per aliam, etiam ipsam scientiam et sensum mensurari, quia mensurando rei quantitatem simul mensuratur cognitio, quæ de illa quantitate habetur, quatenus illam representat. De illa vero quæstione, scilicet, de mensura veritatis, videri possunt dicta in disp. 8 de Verit., ubi diximus veritatem nostræ scientiæ ex rebus mensurari, et non e converso; scientiam autem Dei esse mensuram rerum, et ab eis non mensurari; et declaravimus, quid discriminis in hoc sit inter naturalia et artificialia respectu humani intellectus; et inter res secundum esse essentiæ, et secundum esse existentiae respectu divini.

CAPUT IV.

UNUM NON ESSE SUBSTANTIAM A REBUS INDIVIDUIS SEPARATAM.

Præcipue hic quæri solet an detur unum ens primum, quod sit mensura cæterorum, vel una substantia, quæ sit aliarum mensura. Verumtamen quod ad mentem Aristotelis attinet, sciendum est ipsum in hoc capite directe non tractare an detur una substantia quæ sit mensura cæterarum, vel unum ens primum quod sit omnium mensura; vix enim aliquid de hac quæstione in toto textu reperitur, et D. Thomas, qui optime exponit, nullam fere de hac re mentionem facit. Sed tractat Philosophus quæstionem cum Platone, an ipsum unum sit substantia quædam abstracta, quæ non habeat aliam naturam nisi unitatem, et ex professo probat non dari talem substantiam, quæ sit ipsum unum, quod est evidentius quam ut probatione indigeat; neque existimo tale unum a Platone unquam excogitatum. Hinc ergo concludit Aristoteles quod, sicut in quantitate, qualitate et aliis rebus, unitas nihil aliud est quam entitas uniuscujusque rei indivisa, ita etiam in substantiis. Ex quo tandem obiter infert quod, sicut in coloribus datur unus primus color, ita in substantiis una substantia, quæ non erit aliquid separatum, sed singularis aliqua substantia.

Hinc sumpserunt expositores occasionem quærendi quæ sit hæc substantia una. Et Scotus hic, quem transcribit Antonius Andr., quæst. 1, lib. 40, dicit non esse Deum, sed primam intelligentiam, quia hæc est in genere substantiæ, non vero Deus. At vero Commentator, et latius Alex. Alens. declarant esse Deum. Sed lis fere est de nomine et parvi momenti.